

חיי הכלכלה בסלונקי

בעשור הראשון של המאה ה-20 היגרו רבים מיהודי סלונקי לארצות-הברית. בארץ האפשרויות הלא מוגבלות חיפשו הצעירים, רובם חברי מקצוע מוגדר, את עתידם וחלמו להתעשר. הראשונים היגרו לניו-יורק טיפין-טיפין אחרי 1905 כדי לפתח קשר מסחרי בין ארצות הבלקן לארה"ב. אחרי מרד הטורקים הצעירים וסיפוח העיר ליוון ב-1912 גבר זרם המהגרים מיוון, נוצרים ויהודים כאחד. ב-1912-1920 התפתחו בארה"ב הקהילות הגדולות של מהגרים יוונים נוצרים, וכן הקהילות הקטנות יותר של יהודים יוונים יוצאי סלונקי, קסטוריה, ינינה, רודוס, קוס וכרתים. הסיבות העיקריות להגירת יהודי סלונקי היו השריפה הגדולה של שנת 1917, המשברים הכלכליים של שנות 1917-1920, המלחמות, המהפכה החברתית בעקבות חילופי האוכלוסין, האנטישמיות, התחיקה בעניין השבת ועוד.

מעמדה הכלכלי-מסחרי של סלונקי החל להתערער בשל ניתוקה של העיר מן העורף הכלכלי שלה בראשית המאה, ובשל העדיפות שניתנה לנמל פיראוס, נמלה של אתונה. אבל המהלומה הקשה ביותר שניחתה על יהודי סלונקי היתה כאמור השריפה הגדולה של שנת 1917, שהחריבה את כל רובעי המסחר ואת רוב בתי העיר, ובעקבותיה התוכנית הממשלתית להפקעת הקרקעות בעיר. הרוב הגדול של ניזוקי השריפה היו יהודים, והם וצאצאיהם לא שכחו מעולם את המאורע הזה: השריפה, ולא חילופי השלטון בעיר דווקא, היא שהיתה בעיניהם לציון דרך עיקרי בתולדותיהם ולנקודת מפנה גורלית בחייהם.

במלחמת העולם הראשונה אמנם התאוששו חיי המסחר של העיר ואפילו פרחו. החילות הזרים שחנו בעיר – צרפתים, אנגלים, איטלקים, סרבים, ואפילו רוסים שלחמו בבולגרים, בעלי בריתם של הגרמנים, נזקקו לפועלים ולפלוגות העזר שלהם ולכמויות עצומות של מזון, בגדים, עצים להסקה, פחם לחימום וכיוצא באלה. אבל עם בוא השלום שבו חיי המסחר ושקטו. בעקבות השינוי הדמוגרפי שהתחולל בעיר עם בואם של אלפי הפליטים היוונים גברה התחרות הכלכלית בין יהודים לנוצרים. שנת 1922 היתה אפוא עוד נקודת מפנה קריטית, שבה התחילה ההגמוניה הכלכלית של העיר עוברת מידי היהודים לידי היוונים, עם השתלטות התושבים היוונים הנוצרים על חיי המסחר, המלאכה, הבנקאות והשירותים הציבוריים. על-פי דיווחו של שנתון לשכת המסחר של סלונקי מ-1922, מבין 1,250 החברים שהיו רשומים בלשכה 670 היו יהודים, כלומר יותר ממחצית. לאות הוקרה על תרומתם של היהודים לחיי המסחר והתעשייה אף פורסמה תמונתו של יעקב קאזס, יושב ראש הקהילה היהודית. אבל ברור שמספר הסוחרים, בעלי המלאכה והתעשיינים בעיר היה גדול הרבה יותר. ואלה ענפי התעסוקה העיקריים של תושבי העיר בתקופה זו: תעשייה, מסחר לסוגיו (מסחר בקמח, תבואות וגרעינים, משי, טקסטיל, סדקית, עורות, מתכת, עצים לבנייה,

רהיטים ועוד), ייבוא וייצוא, תיווך, עמילות מכס, ייצור ומכירת טבק, ייצור סיגריות, חשמלאות, דפוס, בנקאות, קונפקציה וחייטות, ייצור מזון, מכירת מזון, זבנות.

בתהליך שטטוש אופיה היהודי של העיר פעלו יוזמות תחיקה גלויות וסמויות, ביניהן החקיקה בעניין איסור העבודה ביום א', איסור קביעת שלטים באותיות עבריות, נישול עובדי נמל יהודים, אפליית חיילים יהודים שביקשו להתקבל לקורס קצינים ועוד. לאחר שניסה איגוד הסנדלרים היוונים לאלץ את חבריו היהודים לשבות ממלאכה ביום א', עזבו היהודים את האיגוד היווני והקימו איגוד משלהם והצטרפו לפדרציה היהודית. בעקבותיהם הלכו איגודים של בעלי-מלאכה אחרים, וכך הצטרפו לפדרציה היהודית 21 איגודים מקצועיים. אל אלה הצטרפו בעלי מלאכה טורקים שנשארו בעיר וגם כמה עמיתים יוונים. השפעת הפדרציה גדלה ובמרוצת הזמן היו לה שני נציגים בפרלמנט היווני, יצחק שאקי, יושב ראש הפדרציה, והרופא דוד אלחנאטי.

בשנת 1927 נאלצה הקהילה לגייס תרומות בעבור 900 איש שבתיהם נהרסו בעבודות שיקום העיר. בשנה ההיא נרשמה ירידה חדה בפעילות הכלכלית-מסחרית של יהודי העיר, וכן פרצה מגפת שפעת קשה. אין תמה אפוא שבסוף חודש דצמבר 1927 שלחה הקהילה מכתב אל ברנרד קהן, מנהל הסניף האירופי של הג'וינט, וביקשה את עזרתו של הארגון. המכתב מפרט את קשייה של הקהילה ומציין שלפני בואם של הפליטים מאסיה הקטנה מנו היהודים כמעט 70 אחוזים מתושבי העיר, וכמעט כל עבודות הכפיים נעשו בידי פועלים יהודים, בנמל, במכס ובתחנות הרכבת. גם המסחר היה ברובו בידיים יהודיות. הפריחה הכלכלית הזאת תמה עם בואם של הפליטים היוונים, וכעת שיעור היהודים כ-15 אחוזים מן האוכלוסייה בלבד. הפועלים היהודים רובם מובטלים, ומוסדות הרווחה של הקהילה מתקשים לעמוד בפרץ. מן המכתב עולה קריאה נואשת לעזרה לאחר שמוצו כל האפשרויות והמשאבים. ועד הקהילה מציע להקים חברה אנונימית יונית בעלת קרן של 2,000-3,000 לירות שטרלינג, שתיתן הלוואות לאומנים ולסוחרים קטנים, והוא מבקש מן הג'וינט שיקציב אף הוא סכום דומה בתור הלוואה, תמורת תשלום ריבית. בסיום המכתב נאמר שהקמת קרן ההלוואות, וכן פעולות שיקום בתחום הדיור ופרויקט חונכות של אומנים, כל אלה יש בהם לסייע למאות משפחות ולתרום תרומה נכבדת להבטחת עתידם של יהודי העיר.

בשל הקשיים הכלכליים הללו נמשכה ואף גברה תנועת ההגירה מסלוניקי. הצטמצם מספר העובדים היהודים בתחומים כגון בנקאות, תעשיית משקאות חריפים, מקצועות ים שונים ומסחר בין-לאומי. עם זה נמשכה פעילות נמרצת של סוחרים יהודים שעסקו במסחר בתבואה, בקפה, בסוכר, בברזל ובחומרי בניין. כמו כן נמשכה הפעילות היהודית בתעשיית הטבק ובענפי הטווייה והסריגה. בעלי מלאכה יהודים הוסיפו לעסוק גם במקצועות החופשיים, בעיתונות, רפואה, עריכת דין ועבודות פקידות בתחומים שונים. יהודים מונו

קונסולים של ארצות שונות בעיר, כגון אדווין שאלתיאל – קונסול יפן, אלברט נחמה – קונסול פולין, סלומון ארדיטי – קונסול פורטוגל.

עם הבנקים היהודיים בעיר בשנים ההן נמנו בנק דה סלוניק (בהנהלת א' בן נחמיאס) בנק שאול עמר (בהנהלת אלי אללוף) בנק מוסרי ושות', שאחר כך היה לבנק אוניון (בהנהלת מוסרי, י' פרחיה וההיסטוריון יוסף נחמה), בנק בני יעקב בנבנישתי (בהנהלת האחים בנבנישתי), ובנק חיים ויוסף שלמה שלם (חיים שלם).

בקיץ 1933 ביקשו רבים מיהודי סלוניק לתרום כסף ליהודי גרמניה. התורמים נרשמו לפי עיסוקיהם, ומן הרשימות הללו מצטיירת תמונת ההתפלגות המקצועית של יהודי העיר בעת ההיא: רוב התורמים היו סוחרי טקסטיל, תבואה, מוצרי חשמל, מוצרי ברזל, מוצרי זכוכית, מעקות, מפות, שעווה, נייר, עור לא מעובד, ומוצרים קולוניאליים כגון קפה, סוכר ודברי מכולת. עוד מופיעים ברשימות סוחרי פירות, תרופות, חומרי צילום, עץ לבנייה, כלי בית, תכשיטים ורהיטים, אופים, חנוונים, סוכנים של חברות מסחריות, פקידים, רופאים, עורכי דין ונוטריונים.

על-פי דוח משנת 1933 היה מצבה של קהילת סלוניקי כפי רע. הגירעון הכספי של הקהילה גדל ב-500,000 דרכמות לשנה. בשנות השלושים מנתה אוכלוסיית העיר כ-300,000 איש, מהם כ-65,000 יהודים. בכמה מענפי הכלכלה של העיר הצטמצם שיעור הפועלים היהודים, כגון בקרב פועלי מסילות הברזל, פועלי הנמלים (250 מהם עלו לארץ ישראל עם בני משפחותיהם) ופועלי המכס. אבל רוב יהודי העיר עדיין עסקו במסחר, וגם בענף התובלה עדיין היה מעמדם של היהודים מבוסס למדי. מספר הפועלים היהודים בתעשיית הטבק הצטמצם מ-7,000 ל-2,500 בקירוב. סקר על מקצועותיהם העיקריים של יהודי סלוניק, שנערך בשנת 1936, מספק מידע על מספר בתי המלאכה ובעלי המלאכה העיקריים בעיר:

יצרני כיסאות (33 בתי מלאכה, 80 פועלים), יצרני אימומים (19 בתי מלאכה, 30 פועלים), חרטים (14 בתי מלאכה, 25 פועלים), יצרני מטאטאים (9 בתי מלאכה, 44 פועלים), יצרני ארגזים ומזוודות (36 בתי מלאכה, 60 פועלים), רפדים (15 בתי מלאכה, 70 פועלים), יצרני שמיכות (33 בתי מלאכה, 130 פועלים), דפוס (11 בתי דפוס, 35 פועלים) נפחים (33 בתי מלאכה, 70 פועלים), צורפי זהב (17 בתי מלאכה, 10 פועלים), שענים (11 בתי מלאכה, 5 פועלים), חייטים (90 בתי מלאכה, 350 פועלים), תעשיית כותנות (7 בתי מלאכה, 60 פועלים), תעשיית כובעים (43 בתי מלאכה, 160 עובדים), ניקוי כובעים (9 בתי מלאכה, 10 פועלים), רוקמים (10 בתי מלאכה, 10 פועלים), סריגה (19 בתי מלאכה, 120 פועלים), יצרני נעליים (166 בתי מלאכה, 275 פועלים), מצבעות (18 בתי מלאכה, 70 פועלים), יצרני אוכפים (7 בתי מלאכה, 15 פועלים), 30 שרברבים (71 בתי מלאכה, 200 פועלים), חיתוך וליטוש שיש (11 בתי מלאכה, 50 פועלים), ייצור רעפים (5 בתי מלאכה, 30 פועלים),

תעשיית שלדי מיטות (10 בתי מלאכה, 60 פועלים), יינות ומים מינרליים (28 בתי מלאכה, 70 פועלים), אופים (23 מאפיות, 75 פועלים), קולי קפה (23 בתי מלאכה, 23 פועלים), דברי מאפה (25 בתי מלאכה, 50 פועלים), ייצור חלבה (5 בתי מלאכה, 10 פועלים).

בבעלות יהודית היו גם שני בתי חרושת למסמרים ולחוטי ברזל, שהעסיקו כ-80 פועלים. מלבד בתי המלאכה האלה עסקו יהודים גם בענפי מלאכה זעירה, בבתי מלאכה קטנים או בינוניים שייצרו גרביים, מסגרות, סיכות ראש וכדומה. על מספרם של אלה אין הסקר מדווח. במכתב פרטי מאוקטובר 1936 קובל אליהו ביאסי, עורכו של השבועון איל מיסאז'רו (השליח), על שהעיתון סובל מן החוק החדש, הכופה את סגירת כל בתי הדפוס בימי א'. כמו כן אסר החוק פרסום כתבות על ארץ ישראל וכתבות בעלות נעימה לאומית. אפילו הידיעות על ארץ ישראל צומצמו במידה ניכרת. בנובמבר החל השבועון להופיע גם בשבת, כי ממשלת יוון אסרה על הופעת עיתונים בימי א'. אחרי שנה נעשה ניסיון להוציאו ביום שני במקום בשבת.

מקור: רבלין, ברכה (עורכת), "סלוניקי", פנקס הקהילות - יוון, יד ושם, ירושלים תשנ"ט, עמ' 247-249.